

Küresel Kriz ve Türk Bankacılık Sektörüne Yansımaları*

Muharrem AFŞAR

Doç. Dr., Anadolu Üniversitesi, İİBF
İktisat Bölümü
mafsar@anadolu.edu.tr

Küresel Kriz ve Türk Bankacılık Sektörüne Yansımaları

The Global Crisis and Reflections at Turkish Banking Sector

Özet

Finansal kriz verimli yatırım olanaklarına sahip finansal piyasaların, çeşitli nedenlere bağlı olarak fonları etkin biçimde kanalize edememesi sonucu ortaya çıkan bozulmalardır. 2008 krizi bunlara bir örnektir ve bu krizin dünya da birçok ekonomide etkileri olmuştur. Bu etkiler aradan bir süre geçtikten sonra daha net olarak görülebilmektedir. Bu çalışmada global krizin Türk Bankacılık Sektörü üzerindeki etkileri araştırılmıştır. Sonuç olarak Gelişmiş ülkelerdeki birçok büyük ve küçük bankanın milyarlarca dolar zararlar ve iflaslarla ekilendiği 2008 krizinden, Türk bankacılığının etkilenmediği ortaya çıkmıştır.

Abstract

The financial crisis that began in August 2007 and intensified in the fall of 2008 pushed the global economy into a severe downturn that some have called the Great Recession. The purpose of this study is to analyze the effects of global crisis on the Turkish banking sector. In summary, this study shows that even though many developed country banks bankrupted from the adverse affects of global financial crisis, the Turkish banking sector was not affected from the latest global crisis.

Anahtar Kelimeler: Global kriz, bankacılık sektörü.

Keywords: Global crisis, banking sector.

1. Giriş

Yaklaşık üç yıldan beri ekonomik arenada, hep aynı sözcükleri duyuyoruz: ekonomik kriz, durgunluk ve depresyon. Nedeni? Dünyayı sarsan, bu arada Türkiye'nin özellikle reel sektörünü olumsuz etkileyen küresel krizdir.

Dünya ekonomisinin dinamiklerini değiştiren, ülkelerin GSYİH rakamlarında kendini gösteren ve geleceği de önemli ölçüde etkileyecek olan "kriz", Amerika'da

* Bu çalışma, "Anadolu Uluslararası İktisat Kongresi, ECONANADOLU 2011 POST CRISIS DYNAMICS, June 15-17, 2011 Eskişehir/Turkey" isimli kongrede sunulan "Global Kriz Sonrası Türk Bankacılık Sektörü" isimli bildiriden makale haline getirilmiştir.

mortgage piyasasında başlamış ve daha sonra Avrupa ülkeleri ile gelişmekte olan ülkeleri de etkileyerek küresel bir görünüm kazanmıştır.

Kriz 2008 ve özellikle 2009 yılı ilk yarısında pek çok ekonomide başta ekonomik daralma ve işsizlik oranlarında artış gibi çeşitli olumsuzluklara sebep olmuştur. Öyle ki, etkileri anlamında şimdiye kadar dünyada görülmüş en büyük kriz sayılan, 1929 dünya bunalımı ile karşılaştırılmaktadır. Çalışma, Türkiye'nin ve özellikle Türkiye finans sektörünün önemli bir unsuru olan bankacılık sektörünün kriz öncesi durumunu, bu krizden ne yönlerden etkilendiğini ve kriz sonrası beklentileri göstermek amacıyla hazırlanmıştır.

Çalışmada öncelikle ekonomik yaşamı olumsuz etkileyen kriz olgusu ve finansal kriz tanımları ve türlerine değinilmiştir. Ardından 2008 yılında ortaya çıkan ve "mortgage krizi" diye de isimlendirilen dünya finansal kriz süreci açıklanmış, son olarak da krizin Türk bankacılık sektörüne etkisi bankacılığın son dönem gelişmelerini de kapsayan bir şekilde ele alınmıştır.

2. Ekonomik Kriz ve Tanımı

Kriz kavramı iktisat literatüründe; çöküntü, bunalım, durgunluk, güç dönem ya da buhran gibi terimlere karşılık gelen, genel bir ifadeyle ülke ekonomisini önemli derecede sarsacak ani ve beklenmedik bir durumda ortaya çıkan, genel olayların bir sonucu oluşan, ekonominin mevcut konumunu ve geleceğini etkileyen beklenmeyen ve genelde önlem alınmakta geç kalınan olumsuz bir durumdur (Yücel ve Kalyoncu,2010,s.54). Kriz sürecinde ekonomik yapı içinde talebinin düşmesi, yatırımların azalması, işsizliğin artması ve sonuçta refah seviyesinin düşmesi gibi çeşitli makro ekonomik olumsuzluklar kendini göstermektedir. Bir başka ifadeyle ekonomik kriz, mal ve hizmet üretiminde dönemsel olarak tekrarlanan ani düşüşler veya duruşlar ve bunun sonucu ortaya çıkan, kitlesel işsizlik, ücretlerin azalışları, insanların yaşam standartlarındaki gerilemeler olarak kendini kösteren bir durum olarak da tanımlanabilir.

Klasik iktisat öğretisinde teorik anlamda kriz sözcüğü yerine "iş çevrimleri" ya da "konjonktür dalgaları" gibi ifadeler kullanılmakta ve bu tür dalgalanmalar da genellikle ani dışsal şoklar ya da bazı yanlış karar süreçlerine dayandırılmaktadır (Önder,2009,s.14). Bu bağlamda açıklanması gereken başka kavramların da olduğu ortaya çıkmaktadır.

Bunlardan birisi "resesyon" yani "durgunluk" tur. Bilindiği gibi resesyon yani durgunluk, ekonomik faaliyetin yavaşlaması anlamına gelir. Daha önceki erişilmiş konuma oranla bir büzülmeyi ve konjonktür düzeyinin alçalmasını ifade eder. Bir başka ifadeyle, ekonomik faaliyetin zayıf şiddette ve kısa süreli olarak büzülüp kasılması demektir. Ancak buradaki nitelemelerin nispi yani görecelik taşıdığı da

unutulmamalıdır(Dura,2009). Eğer alçalma ya da büzülme şiddetli ve uzayıcı nitelikte ise, o zaman kriz söz konusudur. Uygulamada ekonomik durumun resesyon olarak algılanması için, GSYH'nin iki çeyrek dönem üst üste küçülmesi genel kabul gören bir durumdur. Sürenin uzaması ciddi bir ekonomik kriz olarak kabul edilmekte ve bu anlamda resesyon kriz ile eş anlamlı olarak da kullanılmaktadır.

Ekonomideki küçülmenin iki çeyrek dönemden daha fazla süreklilik arz etmesi durumuna ise depresyon denir. Bu anlamda resesyonun bir ileri aşaması olarak ifade edilebilir. Başka bir anlatımla, ekonomik faaliyet daha önce ulaşılmış olan düzeye nispetle oldukça uzun bir süre düşük bir düzeyde kalıyorsa, bu durum depresyon olarak tanımlanmaktadır (Dura, 2009). Bir refah dönemi sonrasında gelişen ekonomik krizlerin temel özelliği, yükseliş hareketlerinin, yerini ani iniş hareketlerine bırakmasıdır. Böyle bir durumda fiyatlar hızla düşer, üretim ve gelirden daralmalar ortaya çıkar. Bunlara işsizlik ve iflaslar eşlik eder ve borsalar çöker.

Krizlerin ortaya çıkış nedenlerine baktığımızda tarihsel süreçte farklılıklar görmekteyiz: Örneğin krizler; XVIII. yüzyıla kadar daha çok savaş, finansal spekülasyon, kıtlık gibi olaylara bağlı olarak, XIX. yüzyıldan itibaren ise daha çok kapitalist ekonomilere özgü faktörlere bağlı olarak kendini göstermeye başlamıştır. XIX. Yüzyıl ve sonrası krizlerin aynı zamanda, tek bir sektörde ve belli bir bölgede değil, yaygın bir şekilde ve 6-10 yıl gibi düzenli aralıklarla oluştuğu görülmektedir (Dura,2009).

Kapitalist sistemin işleyişi içinde, nedenlerine bağlı olarak değişik kriz türleri ile karşılaşmaktayız. Bunlar; sermaye birikimindeki yoğunlaşma ve artışına bağlı olarak kar oranlarının düşmesiyle gündeme gelen krizler, aşırı üretim artışı sonucu oluşan krizler ve talep yetersizliği sonucu oluşan krizler olarak sıralanabilmektedir(Aydoğanoglu,2009,s.8-18). Bununla birlikte sistemin küreselleştiği son 30 yıllık dönemde krizin nedenleri farklılaşmakta ve daha çok finansal sistem krizlerine dönüşmektedir.

3. Küreselleşme ve Kriz

Bilindiği gibi özellikle 1980'li yıllardan itibaren dünya artık yeni bir döneme girmiş bulunmaktadır. Bu dönemin çeşitli belirleyicileri bulunmaktadır. Buna bağlı olarak ortaya çıkan süreç; “yenidünya düzeni”, “büyük dönüm noktası”, “bilgi çağı” ve “küreselleşme” gibi kavramlarla anılmaktadır (Afşar,2004,s.61). Bilgi toplumu” veya “sanayi ötesi dönüşüm” diye de isimlendirilen bu dönem, aslında karmaşık ekonomik ve sosyal yapıların dinamik oluşumlarını gündeme getirmektedir. Küreselleşme birey ve toplum yaşamında hemen her alanda yaklaşık 30 yıllık bir süreçte en çok kullanılan sözcüklerin başında gelmektedir

Önceleri ekonomik ilişkilerin gelişmesiyle başlayan dünya piyasalarının bütünleşme süreci, ilerleyen dönemde diğer alanlara da sirayet etmiştir. Aslında küresel-

leşme, ekonomik, teknolojik, siyasal, kültürel, ekolojik vb çeşitli boyutları olan bir benzeşme sürecidir. Siyasi, ekonomik ve sosyal değerlerde ülkesel ve bölgesel farklılıkları ortadan kaldırarak ortak bir sistem ve değer yaratmaya çalışan küreselleşme hareketi, günümüze damgasını vuran bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır

Ekonomik boyut, küreselleşmenin en önemli bileşenlerinden birini oluşturmaktadır. Ekonomik küreselleşme, ülkeler arasında mal, sermaye ve emek akışkanlığının artması sonucu ekonomik ilişkilerin yoğunlaşması ve ülkelerin birbirlerine yakınlaşması demektir. Bu süreçte telekomünikasyon ve ulaşım teknolojisindeki gelişmeler lokomotif işlevi görmektedir. Bu bağlamda ulusal ekonomilerin birbirine yakınlaşması ile sermaye, teknoloji ve bilgi özellikle mobilite anlamında önemli bir özelliğe sahip olmaktadır (Afşar,2004,s.63).

Ekonomik anlamdaki Küreselleşme kavramıyla ifade edilen sürecin iki bileşeni bulunmaktadır: Bunlardan birincisi üretim, diğeri ise sermaye birikimi süreci ile ilgilidir. Sermayenin küreselleşmesinde, esas olan sermaye dolaşımının serbestleşmesi, hacminin artması, hızlanması, yaygınlaşması ve yeni yatırım araçlarının devreye girmesidir. Küreselleşmenin esas itici gücü de budur ve son 30 yıl içinde finansal piyasalar ufuklarını daha evvel hiç görülmemiş derecede genişletmişlerdir. Küreselleşme sürecinde ortaya çıkan hızlı gelişim ve dönüşüm ile birlikte sermayenin mekândan kurtulmuş olduğunu söylemek mümkündür. Böylece, paranın ve bilginin özgür hareketi önünde herhangi bir sınırlama kalmamıştır (Bauman,1998,s.70-90).

Sermayenin hareketini sınırlayan engellerin ortadan kalkmasının olumlu yanları olduğu gibi, ve çoklukla da olumsuz sonuçlarından söz edilmektedir. 1990'lı yıllarda, dünyada finansal piyasalardaki küreselleşme ve şeffaflaşma süreci ile birlikte bilgi teknolojisinde yaşanan buluş ve yeniliklerin finansal tekniklerde ve araçlarda sağladığı gelişim, yaşanan krizlere farklı boyutlar katmıştır. Özellikle, bilgisayar ve bilgi teknolojisindeki yeniliklerin finansal araçlar ve finansal hizmetler üzerindeki etkisi ve yeni finansal araçlarda meydana gelen olağan üstü artış, sermaye akımlarının hızlanmasını kolaylaştırmış fakat aynı zamanda krizleri yaygınlaştırma ve algılamada hızlandırıcı bir rol üstlenmiştir. Bir ülkede ortaya çıkan krizin diğer ülkelere yayılması küreselleşmenin bir sonucu olarak kabul edilmektedir (Öztürk ve Gövdere,2010,s.378).

4. Finansal Kriz ve Türleri

Ekonomik krizler oluşum biçimine göre iki gruba ayrılmaktadır. Bunlardan birincisi "reel sektör" krizleridir. Bu krizler genel olarak mal ve hizmet piyasalarında enflasyon krizleri ve durgunluk krizleri olarak, işgücü piyasalarında ise işsizlik krizleri olarak yansımalarını bulmaktadır. Bu bağlamda reel sektör krizleri, işgücü piyasaları ile mal ve hizmet piyasalarındaki istihdam ve üretim miktarlarındaki ciddi daral-

malar olarak ortaya çıkmaktadır. İkincisi grup ise, finansal piyasalardaki aşırı denge-sizlikler, özellikle para piyasalarındaki sorunlara bağlı olarak ortaya çıkan “finan-sal” krizlerdir (Yücel ve Kalyoncu,2010,s.54). Finansal krizler, reel ekonomi üzerin-de büyük yıkıcı etkiler yaratabilen ve piyasaların etkin işleyiş gücünü bozan finan-sal piyasalardaki çöküşlerdir (Taylor,2009).

Krizler genellikle finansal piyasalardaki belirsizlikler ve hisse senedi fiyatlarındaki düşüşler ile yerli varlıkların değerinde yabancı piyasalara göre düşüşlerin eşlik ettiğini; sonuçta bir resesyon ve borç ödeyememe (default) durumunun da ortaya çıkabileceği durumlar olarak görülmektedir (Özgöker,2010). Özellikle son dönem-de yaşanan krizlerin daha çok finansal kriz şeklinde oluşması bu krizlere olan ilgiyi artırmaktadır. Finansal krizlerin son dönemdeki önemi genel olarak, küreselleşme-ye bağlı olarak ortaya çıkan bulaşıcılığından gelmektedir.

Ortaya çıktığı ülkelerde ekonomik, sosyal ve siyasi yapıları etkileyen aynı zamanda bulaşıcılık özelliği de olan finansal krizlerle ilgili literatürde farklı tanımlar bu-lunmaktadır. Bir tanım finansal krizi, genel olarak herhangi bir mal, hizmet, üretim faktörü veya finans piyasasındaki fiyat ve/veya miktarlarda kabul edilebilir bir de-ğişme sınırının ötesinde gerçekleşen şiddetli dalgalanmalar olarak ifade etmekte-dir(Yücel ve Kalyoncu,2010,s.55). Mishkin’e göre finansal kriz, verimli yatırım ola-naklarına sahip finansal piyasaların ahlaki tehlike ve ters seçim problemlerinin gittikçe kötüleşmesi nedenleriyle, fonların etkin biçimde kanalize edememesi so-nucu ortaya çıkan doğrusal olmayan bozulmalardır(Mishkin,1996). Goldstein ve Turner, ise kısa vadeli faiz oranları, varlık fiyatları, ödemelerin bozulması ve mali kurumların iflası gibi, finansal göstergelerin tümünün veya çoğunluğunun ani, kes-kin ve açık bir biçimde bozulması olarak tanımlamaktadır. Kindleberger finansal krizleri, konjonktürün tepe noktasındaki dönüşün temel bir unsuru ve önceki ge-nişlemenin kaçınılmaz bir sonucu olarak tanımlamaktadır(Yücel ve Kalyon-cu,2010,s.55) .

Türkiyede yapılmış bir çalışmada ise finansal krizler; ülke ekonomisinin makro ekonomik dengelerinde ortaya çıkan, önceden bilinmeyen ve öngörülemeyen bazı gelişmelerin sonucunda, makro düzeyde ülkenin tümünü, mikro düzeyde firmaları ve bireyleri etkileyen, bulaşıcı ve yaygınlaştırıcı etkisi de bulunan şoklar olarak tanımlanmaktadır(Ersoy,2007,s.8).

Finansal krizler; para, bankacılık, dış borç ve sistematik olmak üzere dördü genel bir ayrıma tabi tutulmaktadır. Bunun yanında kaynaklandıkları sektöre göre özel-kamu ve bankacılık-şirket krizleri; dengesizliklerin yapısına göre, akım dengesizlik-ler (cari hesap ve bütçe dengesizlikleri) ve stok dengesizlikler (varlıklar ve yüküm-lülüklerin uyumsuzluğu) ve bu dengesizliklerin kaynaklandığı finansmanın vade yapısına göre likidite krizi ve borç ödeyememe krizi şeklinde de sınıflandırılabil-mektedir (IMF, 2002). Uygulamada ve özellikle yükselen ekonomilerde yaygın

olarak görülen finansal krizler temel olarak; bankacılık, para, dış borç ve sistemik finansal krizler olarak isimlenmektedir (Korkmaz ve Tay, 2011,s.112).

5. 2008 Global Krizi

2008 yılının Eylül ayında önce ABD’de ortaya çıkan, daha sonra bütün dünyaya yayılan küresel krizin kökeninde tarihin en büyük gayrimenkul ve kredi balonu yatmaktadır. Kriz başlangıçta bir mortgage krizi olarak ortaya çıksa da, takip eden süreçte bir likidite krizine dönüşmüştür. Krizin nedenleri olarak; likidite bolluğu ve bunun sonucunda verilen özensiz krediler, aşırı menkul kıymetleştirme, saydamlık eksikliği, derecelendirme kuruluşlarının etkinliğindeki yetersizlik ve düzenleyici ve denetleyici kuruluşların müdahalede gecikmesini sıralayabiliriz (Alantar,2008,s.1).

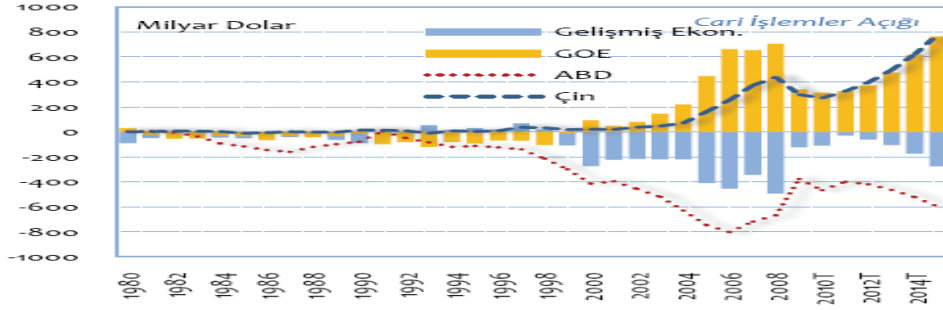
5.1. Mortgage Sistemi

Mortgage temel olarak, borç verenin verdiği borç karşılığında borçlananın malı üzerinde hak sahibi olduğu bir ipotek anlaşmasıdır. Bu anlamda kelime olarak, kıta Avrupa’sında kullanılan ipotek kelimesinin Anglo-Saxon ülkelerindeki karşılığıdır(Kara,2006,s.17). Bireylerin uzun vadeli ve düşük faiz oranları ile konut sahibi olmasını amaçlayan bir sistem olan Mortgage, gelişmiş ülkelerde önemli bir gayrimenkul finansman sistemi olarak yıllardır uygulanmaktadır. Kira öder gibi konut sahibi olmayı amaçlayan ve belirli bir gayrimenkulün ipotek gösterilmesi suretiyle kredi alınması sürecine verilen isimdir (Alp ve Yılmaz,2004,s.33).

Bu sistemde, gayrimenkulüne ipotek konulmak suretiyle borçlanan taraf, borcunu önceden belirlenen vadelerde ödemeyi taahhüt etmektedir. Borçlu borcunu belirlenen vadelerde ödemediğinde/ödeyemediğinde, kredi veren taraf ipotek konulan gayrimenkulü satma ve alacağını buradan tahsil etme hakkına sahiptir(Kara,2006,s.17). ABD’deki mortgage piyasası 12 trilyon dolar gibi bir hacme sahip olan ve pek çok katmandan oluşan dev bir piyasadır. Piyasa bu yapısıyla dünyanın en büyük piyasalarından birisi konumundadır. Piyasasının böyle bir hacme ulaşmasında 2008 ve öncesi dönemdeki yüksek riskli mortgage kredilerinin katkısı büyüktür (Brownell,2008)

5.2. Kriz Öncesi Ekonomik Görünüm

2008 öncesi dünya ekonomisinin en göze çarpan öğelerinden biri cari açıklar ve fazlalar konusundaki dengesizlikler olmuştur. Aşağıda Şekil 1’de 1980-2008 yılları arasında küresel cari açık ve fazlalar gösterilmektedir.

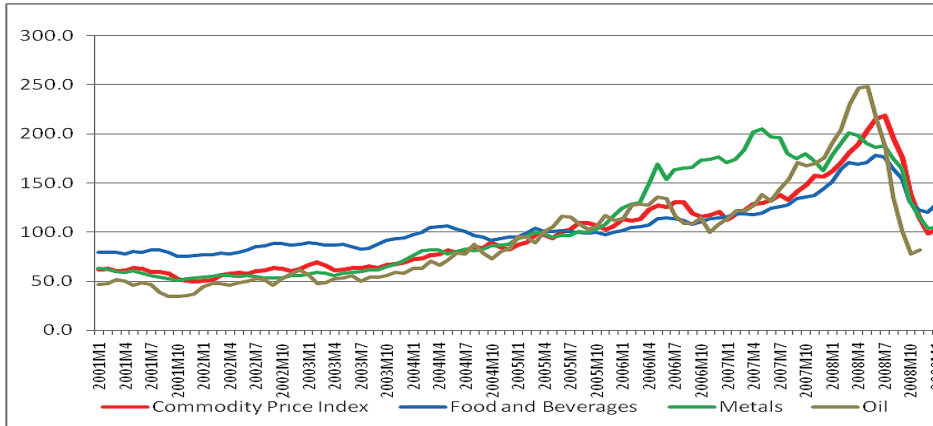
Şekil 1. Global Cari Açık ve Fazlalıklar

Kaynak: IMF, BDDK

Görüldüğü gibi 2008 öncesi dönemde ABD ekonomisi çok yüksek miktarda cari açık vermiştir. Bu dönemde cari fazla veren ekonomiler ise petrol ihraç eden ülkeler ile ve Asya ülkeleridir. Böyle bir tablonun sonucu ise, cari fazla veren ülkelere ABD ekonomisine cari açığın finansmanına yönelik sermaye aktarımıdır (Demir ve diğerleri, 2008,s.36). O dönemde, ortaya çıkan yüksek düzeyde küresel finansman dengesizliklerinin potansiyel sonuçları tartışılmış ve özellikle ABD'nin yüksek cari açıklarının çok riskli olduğu, gerekli önlemler alınmazsa bu dengesizliğin ileride bir krize yol açabileceği ileri sürülmüştür (Özgöker,2010).

Kriz öncesi dönemde dünya ekonomisini önceki deneyimlerden farklı kılan bir diğer durum ise, yükselen ekonomilerin içinde buldukları koşullardır. Bu dönemde yükselen ekonomiler önceki dönemlerde görülmemiş oranlarda büyüme fırsatları yakalamışlar, bu boyutta büyüme gösteren ekonomiler enerji ve petrol taleplerini artırmışlardır. Sonuç olarak bu ürünlerin fiyatlarında büyük artışlar gözlemlenmiştir. Fiyat artışları, uluslararası piyasalarda likidite fazlası yaratmış, ABD başta olmak üzere birçok ülkeye sermaye akımına kolaylık sağlamıştır.

Yüksek miktarlarda likidite ayrıca birçok ülkede varlık fiyatlarında büyük artışlar da doğurmuştur. Varlık fiyatlarındaki şişme özellikle emlak piyasalarında kendini göstermiş, İngiltere, ABD, İspanya ve İrlanda örneklerinde olduğu gibi fiyat artışları 'emlak balonu' diye nitelenebilecek düzeye ulaşmıştır. Aşağıdaki Şekil 2, varlık fiyatlarındaki artışların izlenmesi açısından önemlidir.

Şekil 2. Dünya Varlık Fiyatları İndeksi (2005=100)

Kaynak: Bank of England, Finansal İstikrar Raporu, Mayıs 2008.

Grafikten görüldüğü gibi, özellikle 2000'li yılların basından bu yana varlık fiyatlarında önemli artışlar gerçekleşmiştir. Ayrıca yine bu dönemde birçok ülkede izlenen gevşek para politikaları uluslararası piyasalardaki olumlu likidite ortamını desteklemiş ve birçok yeni finansal araç ve ürünün ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır.

Kriz öncesi dönemde küresel ekonomide büyük bir kredi genişlemesi gözlemlenmiştir. Geçmiş deneyimler büyük çapta kredi genişlemeleri olan dönemlerde borç kalitesinin düştüğü ve geri ödemelerde önemli sorunlar yaşanmasının olası olduğunu göstermektedir (LucLaeven - Deniz Igan - GiovanniDell'Ariccia, 2008). Bu bağlamda finansal krizin ilk göstergeleri olarak ortaya çıkan supprime (yüksek riskli) emlak kredilerinde geri ödeme sorunları, bu dönemdeki aşırı kredi genişlemesinin muhtemel sonuçlarından birisidir.

5.3. Krizin Öncülleri

Krizin ortaya çıkmasının bir takım öncülleri bulunmaktadır. Bunlardan birincisi yaşanan likidite bolluğudur. Bu dönemde (2000 -2006) finansal piyasadaki likidite sürekli yükselmiştir. Öte yandan yükselen likiditenin karlı operasyonlara dönüştürülmesi ise, banka sisteminin karşılaştığı en önemli sorunlardan birisi olmuştur. Bu operasyonların başında da konut kredileri gelmektedir.

Bu bağlamda bankalar herhangi bir işi geliri veya varlığı olmayan kişilere bile kredi vermeye başlamışlardır. Kamuoyunda NINJA (No income, nojob, noas set) kredileri olarak bilinen bu uygulamalar, varlık fiyatlarının özellikle de konut fiyatlarının çok hızlı bir şekilde artmasına yol açmıştır. Bir süre sonra başlayan geri ödeme problemleri sonucunda banka portföylerindeki hacizli konut sayısı artmaya başlamış ve bankaların da bu konutları piyasaya arz etmesi, konut fiyatlarında düşüşe yol aç-

mıştır. Öyleki, bazı konut kredisi kullanıcılarının ellerindeki evlerin değeri kalan kredi ödemelerinin net bugünkü değerinin altında kalmıştır.

Krizle ilgili öncüllerden birisi de menkul kıymetleştirmedir. Menkul kıymetleştirme, kısaca nakit akışlarının bir havuzda toplanması ve yatırımcılara satılmak üzere mali bir varlık olarak menkul kıymetler üretilmesi olarak tanımlanabilir (Alptekin,2009,s.11). ABD’de bu dönemde (2000-2006) menkul kıymetleştirme sayesinde bireyler normalden fazla kredi kullanmışlardır.

Risk paylaşımı, yüksek getiri iştahı, bankaların yasal sermaye yükümlülüklerini yerine getirmelerinde kolaylık sağlaması, risk taşımadan ya da daha fazla mevduata ihtiyaç duymadan bankaların yeni kredileri finanse etmelerinin sağlanması menkul kıymetleştirmenin yapılma nedenlerinin başında gelmektedir. Menkul kıymetleştirmenin krizin öncüllerinden birisi olarak değerlendirilmesinin nedeni, bu sayede riskin bir kurumdan diğerine aktarılmasının kolaylaşmasıdır.

Mortgage kredisi veren bir banka, kredilerin geri ödemelerini menkul kıymetleştirerek kısmen veya tamamen bir yatırım bankasına veya bir mortgage kuruluşuna satmaktadır. Ancak yapılan menkul kıymetleştirme sayesinde kredi ödemelerinde ortaya çıkan bir aksama, hem krediyi veren banka hem de menkul kıymeti satın alan diğer finansal kuruluşlar için zarar anlamına gelmektedir. Bu bağlamda sistem, kriz durumunda finansal sistemi kırılğan bir hale getirmektedir. FED Eski Başkanı Greenspan, krizin sadece kredilerden kaynaklanmadığını asıl nedenin bu kredilerin paketlenerek tekrar satışı olduğunu ifade etmiştir (Alantar,2008,s.2).

ABD’de 1996 yılında, mortgage kredilerine dayalı toplam 492,6 milyar \$ menkul kıymet ihraç edilmiş, 2007 yılı sonunda ise bu tutar 2.050,1 milyar \$’a yükselmiştir. İkincil piyasada bu kadar geniş hacimli bir piyasa yaratılmış ve bu piyasanın fon kaynağı olan mortgage kredileri geri dönmeye başlayınca, yaratılan menkul kıymetlerin (tahvil) geri ödemeleri yapılamamıştır. Bunun sonucunda Mortgage kredilerine dayalı menkul kıymetler ile riskini dağıtmaya çalışan ancak, risklerini yok edemeyen finans kuruluşları zarar açıklamaya başlamışlardır. Sonuçta piyasalarda panik havasının oluşması bankalardan para çekilmesine, sermaye hareketlerinin yavaşlamasına neden olarak likidite sorunlarını gündeme getirmiştir (Demir ve diğerleri,2008,s.53).

Bir diğer neden ise piyasalarda yaşanan saydamlık eksikliğidir. Gelişmiş ülkelerde neredeyse birbirinden ayrı her fonksiyon için ayrı bir finansal kurum ve finansal araç oluşturulmuştur. Bu kurum ve araçlar birbiri ile bağlantılı ve karışık birçok ilişkiye sahiptir. Finansal piyasalardaki bu araç ve kurumsal yapının anlaşılmasında önemli zorluklar bulunmaktadır. Çünkü sıradan yatırımcılar için her gün değişen yenileşen ve farklılaşan finansal araç ve kurumları izlemek zordur. Dolayısıyla finansal piyasalarda ciddi bir saydamlık sorunu ortaya çıkmaktadır. Ortaya çıkan bir

diğer konu ise “asimetrik bilgi” diye adlandırılan olgudur. Bilginin yatırımcılara, firmalara ve diğer aktörlere farklı hızlar ve biçimlerde ulaşmasından kaynaklanmaktadır. Örneğin “insidertrading” aslında bir tür asimetrik bilgidir. Ampirik araştırmalar finansal krizle saydamlık eksikliği arasında ters yönlü bir ilişki olduğunu göstermektedir. Saydamlık arttıkça daha az finansal kriz oluşmaktadır (Alantar,2008,s.3).

Yaşan son krizde banka ve brokırın ne çeşit varlıklara sahip oldukları bu varlıkların değerinin ne olduğu, hatta bunların muhatabının kimler olduğu yeterince şeffaf olarak belirlenmemiştir. Bu problemler, türev diye adlandırılabilir kompleks ticari sözleşmelere sahip “LehmanBrothers” gibi firmaların iflasları sonucu ortaya çıkan riskin hesaplanması ve analiz edilmesini zorlaştırmıştır.

Krizin öncüllerinden bir diğeri ise, derecelendirme kuruluşlarının kendilerinden beklenen fonksiyonları zamanında ve yeterince yerine getirememesidir. Bilindiği gibi Bankalar ve diğer finansal kuruluşlarla ilgili notlar veren rating kuruluşları aynı zaman bu kurumlar tarafından finanse edilmektedir. Böyle bir yapı ise derecelendirme kuruluşlarının objektif değerlendirme yapma kabiliyetleri azalmaktadır (Korkmaz ve Tay,2011,s.114).

Ayrıca, derecelendirme kuruluşları firmaların finansal problemlerini her zaman doğru olarak tespit edememektedirler. Bazen sorunu kısmen veya çok gecikmeli olarak görebilmektedirler. Örneğin, Enron’un iflas başvurusundan çok kısa bir süre öncesine kadar derecelendirme kuruluşları firmanın problemlili olduğunu tespit edememiştir (Alantar,2008,s.4).

5.4. Kriz Süreci ve İşleyişi

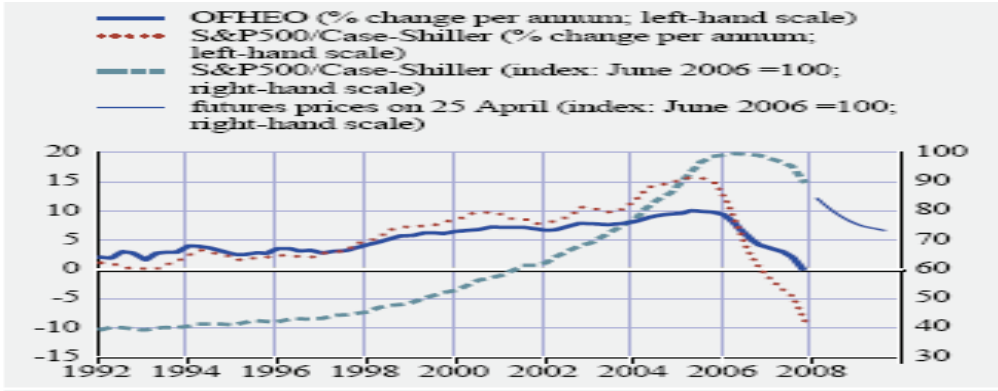
ABD’de başlayan ve sonra genişleyerek bütün dünyaya yayılan küresel krizin ateşini, gayrimenkul ve kredi balonu yakmıştır. Mortgage kredilerinin büyük bir bölümü başlangıçta yüksek kaliteli müşterilere verilen kredilerden ibaretti. Bu krediler “primemortgage” krediler olarak bilinmektedir (Apak ve Aytaç, 2009; 140). Ancak zaman içinde bu tür krediler daha düşük kaliteli müşterilere de verilmeye başlanmıştır. Düşük kaliteli müşterilere verilen bu kredilere ise, “subprime mortgage” krediler denilmiştir. Subprimemortgage krediler aslında, kredi ile ilişkili risk faktörlerinden ya da düşük kredi kalitesinden dolayı ödeyememe olasılığı yüksek olan, ABD’deki alt gelir gurubu kişilerin ev sahibi olabilmesi için oluşturulmuş bir yenilik olarak görülmüştür (Bajari, Chuve Park, 2008).

2008 yılı ortalarında ABD’deki subprime mortgage kredilerinin hacmi yaklaşık 1,5 trilyon dolara düzeyine ulaşmıştır (Reinhart ve Rogoff, 2008). Bu bağlamda artan emlak talebi emlak fiyatlarını artırıyor, emlak sahipleri kendilerini daha zenginleşmiş hissedip borçlanarak harcamalarını artırıyolar, bu durum ekonomiye canlılık getiriyor ve emlak fiyatları daha da artıyordu. Bu süreçte sahibi oldukları emlak fiyatı-

nın yükselmesiyle refahlarının arttığını düşünen ve bu çerçevede borçlanıp para harcayan Amerikalılar için her şey normaldi.

Emlak fiyatları arttıkça emlak talebi de artıyor ve emlağa dayalı kağıtlarla yapılan finansal işlemler sürekli genişliyordu. Herkes yatırım amacıyla ikinci, üçüncü gayrimenkulünü alıyordu. Bu alımların altında yatan, bunların günün birinde daha yüksek bir fiyatla satılabileceği beklentisiydi. Kısa vadeli faizlerin yükselmesiyle birlikte, sürekli yükselen konut fiyatları, gayrimenkul piyasasında başlayan durgunlukla birlikte düşmeye başlamıştır. Fiyatların daha da yükseleceği düşüncesiyle yüksek faizlere katlanan tüketiciler için beklentilerinin tersine gelişmeler ortaya çıkmıştır (Demir ve diğerleri, 2008, s.50).

Faizlerin düşük olduğu dönemlerde artan risk iştahıyla kişilerin kredi geçmişlerine bakılmadan verilen subprimemortgage kredilerinde, faizlerin yükselmesiyle birlikte temerrütler ve icra yoluyla satışlar artmaya başlamış ve bu durum karmaşık türev araçlarla finansal sisteme yayılarak dalgalanmaya neden olmuştur (Demir ve diğerleri, 2008, s.45).

Şekil 3. ABD Emlak Fiyatları (1992-2008)

Kaynak: European Central Bank, Finansal İstikrar Raporu, Haziran 2008.

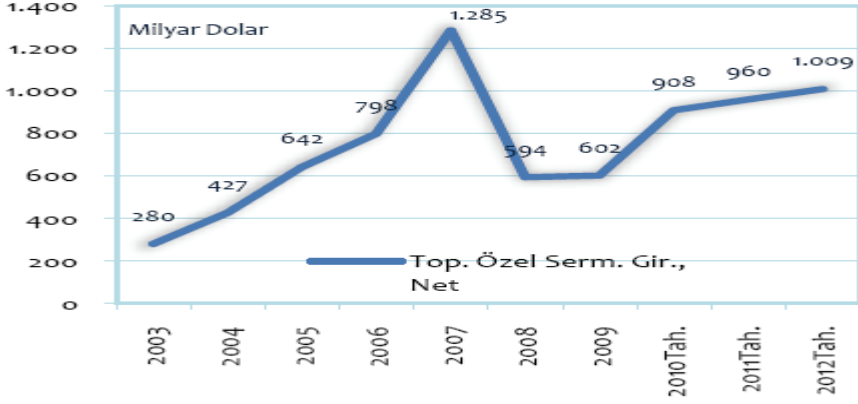
ABD’de emlak fiyatlarını ölçmek üzere kullanılan Case Shiller Endeksi 2007 ortasından 2008 ortasına kadar yüzde 16 oranında düşüş gösterdiği sırada uzmanlar bu endeksin yüzde 10 oranında daha düşmesi gerektiğini öne sürüyorlardı. Diğer yandan, ABD’de faizler geçmişte düşük düzeylerde olduğundan, subprimemortgage kredilerini kullanan düşük gelirli gruplar daha çok değişken faizli kredileri tercih etmişlerdi. FED’in son dönemde faizleri pes peşe artırması ve bunu konut fiyatlarındaki düşüşün eşlik etmesi, bu kişilerin aldıkları kredileri geri ödeyememe sorunlarıyla karşılaşmasına yol açmıştır (Eğilmez, 2009, s.66-67)

Türev ürünler, şirketlerin başka işlemlerden doğan risklerini alışverişe konu edebilmelerini sağlayan sözleşmelerdir. Bu sözleşmeler, mortgage kredisini verenin, bu krediyi kullanan tarafından geri ödenmemesi riskini üçüncü kişilere, örneğin hedge fonlara devretmesini sağlamaktadır. Riski devreden kredi kuruluşları çok daha büyük risklere girebilmekte ve krediler ile türev ürünler gittikçe büyümüştür. Başlangıçta riski devretmeye yarayan ve bu anlamda sistemde bir sigorta işlevi gören türev ürünler, giderek kendileri birer risk unsuru olmaya başlamışlardır(Eğilmez, 2009,s.66-67).

Bu tür ilişkiler açısından neredeyse bütün uluslararası çapta işlem yapan bankalar birbirlerine kefil olmuşlardır. Bu ilişkilerin en fazla toplandığı bankalardan birisi de LehmanBrothers'dır. Bu banka, diğer bankalara karşı olan sözleşmelerin koşullarını yerine getiremiyor, gerekli ödemeleri yapamıyordu. Öte yandan Hükümet ve FED bu bankayı kurtarmayacaklarını açıklamışlardır. Bu açıklama LehmanBrothers'dan alacaklı konumda bulunan bütün bankalar açısından risklerin ve zararların büyümesine neden olmuştur(Alantar,2008,s.5).

“Makroekonomik açıdan ABD büyük cari açıkları vermekte ancak, büyük miktarda fon çekerek cari açığını finanse edebilmekteydi. Ancak, bu açığın sonsuza kadar gidemeyeceği, bir yerde ABD ekonomisinde bir düzeltme olması gerektiği de biliniyordu. Yani ABD'nin dış dengesi de bir balon üzerine oturmuş durumdaydı”(Eğilmez, 2009,s.67).

Bir yandan böyle balonlar oluşmuşken, 2008 yılında petrol, gıda ve metal fiyatları hızla artmaya başladı. Bu artışlar zaten finansal kesimde oluşmuş olan kötümser beklentilerin derinleşmesine neden olmuştur.2008 krizi büyük ölçüde marjinal alanlara, kişi ve kurumlara verilmiş mortgage kredileriyle, ucu bucağı belli olmayan türev ürünler bileşiminin yarattığı bir finansal krizdir. Krizin nedenlerini bir tek yerde aramak doğru değildir. Ama kuralların uygulanmaması ya da kapsamlarının genişletilmemesi temel nedenlerin başlarında gelmektedir.

Şekil 4. Gelişmekte Olan Ülkelere Yönelik Sermaye Akımları

Kaynak: BDDK, Aralık 2010.

Kriz genel bir etkileme alanı olmasına karşılık, etki derecesi açısından gelişmekte olan ülkeler ayrı bir öneme sahiptir. Krizin gelişme yolundaki ülkeleri de derinden etkilemesinin birçok nedeni bulunmaktadır. Bunlardan birincisi Emtia fiyatlarında yaşanan hızlı yükselişlerdir. Ayrıca, önceki yıllarda gelişme yolundaki ülkelere yönelen sıcak para, artan risk karşısında çekilmeye başlamıştır. Sıcak paranın kaynağı olan ülkelerde sorunlar çıkınca, bu sorunların gelişmekte olan ülkeleri de etkileyeceği korkusu sıcak paranın geri çağırılmasına (çıkmasına) yol açtı. Gelişmiş ülkeler de büyümenin düşmesi, talebin de gerilemesine yol açınca; gelişme yolundaki ülkelere yapılan ithalatta azalma başladı. Bu durum, gelişme yolundaki ülkelerin dış ticaret gelirlerinin düşmesine ve dolayısıyla ekonomilerinin küçülmeye başlamasına yol açmıştır.

6. Kriz Sonrası Türk Bankacılık Sektörü

Finansal sektör, kaynakların elde edilmesi ve yöneltilmesinde piyasa yapısının beyni durumundadır. Gelişmiş ve istikrarlı bir finansal sistemin varlığı, sağlam ve istikrarlı çalışan bir ekonominin ön koşullarındandır. Bu bağlamda, dayanıklı ve güçlü bir ekonomi ancak etkin çalışan ve büyüyen bir finansal sistemle mümkündür. Bu ikisi arasında pozitif yönlü bir ilişki olduğu yapılan çalışmalarda da genel kabul görmektedir.

6.1. Finansal Sistemin Görünümü

Finansal sistem büyüme sürecinde önemli bir rol oynar. Çünkü sermaye birikiminin sağlanması, gerek kaynakların toplanması ve kullanılabilmesi, gerekse yeni teknolojilerin yaratılması açısından oldukça önemlidir (Coşkun ve Balatan, 2009). Böyle bir

sürecin işlemesi de şüphesiz gelişmiş ve istikrarlı işleyen bir finansal sistemi gerekli kılmaktadır. Finansal sistem, bilginin ve kaynakların toplanması, değerlendirme ve transferinin maliyetini düşürüp, bu sayede tasarruf sahipleri ve yatırımcılar için etkinliği ve verimliliği sağlar. Böyle bir süreç ise büyümeyi olumlu yönde etkiler (BDDK).

Türkiye’ de, finansal sistemin temelini bankacılık sistemi oluşturmaktadır. Bunun sebebi; finansal kaynakların çok büyük bir bölümünün bankalar tarafından toplanması ve onlar tarafından kullanılmasıdır.

Finansal sistemin büyüklüğü hakkında yorum yapabilmek için öncelikli olarak yapılan şey, sistemin diğer ülke finansal sistemleri ile karşılaştırılmasıdır. Bu anlamda elimizde aşağıdaki gibi bir karşılaştırma bulunmaktadır.

Aşağıdaki tabloda, GSYİH içinde finansal varlıkların oranına göre bir düzenleme görülmektedir. Türkiye’de 2009 yılında finansal varlıkların GSYİH’ ye oranı % 141’dir. Bu oran görüleceği üzere diğer gelişmiş ve bazı gelişmekte olan ülkelerle karşılaştırıldığında çok düşük kalmaktadır.

Tablo 1. Finansal Varlıkların Oranına Göre Bir Düzenleme

FİNANSAL VARLIKLAR TOPLAMI GSYİH (%)						
Yıllar	2004	2005	2006	2007	2008	2009
ABD	865,8	890,3	930,9	957,3	867,4	811,9
Japonya	1184,8	1128,4	1162,4	1178,8	1252,6	1163,9
Almanya	718,0	659,3	745,1	761,1	594,7	601,5
Çin	463,3	454,5	480,0	594,8	485,7	505,8
Türkiye	131,3	132,8	131,5	146,4	128,1	140,7

Kaynak: Economist Intelligence Unit, Mart 2010.

Türkiye de finansal sektör küçük ve sığdır. Bu anlamda henüz büyüme aşamasındadır da denilebilir. Bunun çeşitli nedenleri bulunmaktadır. Finansal sektörün büyümesini sınırlandıran başlıca nedenler olarak;

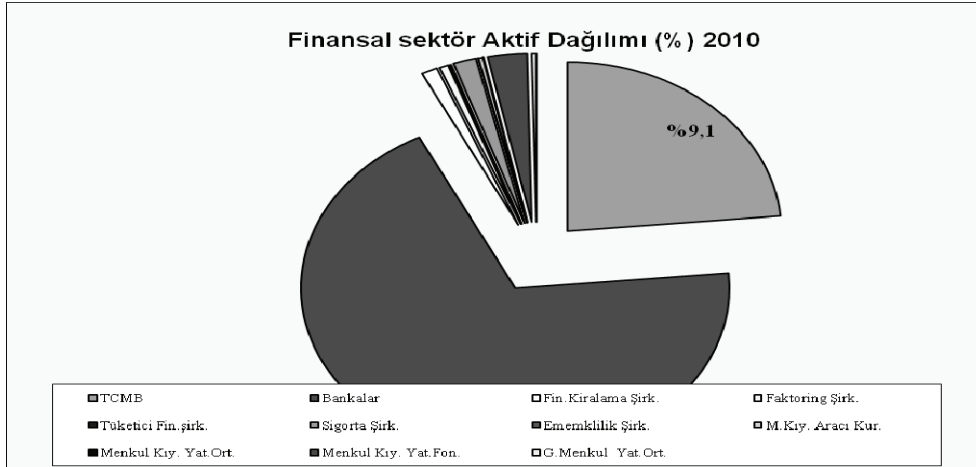
- Düşük gelire bağlı olarak düşük tasarruf düzeyi,
- Enflasyonun uzun yıllar yüksek bir düzeyde seyretmesi,

- Finansal araçların ve hizmetlerin yüksek oranda vergilendirilmesi nedeniyle finansal aktiflere olan talebin düşük düzeyde kalması, gibi faktörler sıralanabilir.

2010 sonu itibarıyla, Türk finans sektörünün aktif büyüklüğü “1.303,8 milyar” TL düzeyine ulaşmıştır. Sektör süreç içinde hep bankacılık ağırlıklı bir yapı sergilemiştir. Bugün de bankacılığın nispi ağırlığı devam etmekte olup, 2010 yılında sektörün toplam aktiflerinin yüzde 78’ni (MB bankası varlıkları hariç) bankacılık sektörü varlıkları oluşturmaktadır (TCMB, 2010).

Finansal sektörünün aktif büyüklüğü 2010 yılında bir önceki yıla göre yaklaşık %18,9 oranında artarak yaklaşık 1.304 milyar TL’ye ulaşmıştır. Sektörünün yaklaşık %80’ini oluşturan bankacılık alt sektöründe ise, söz konusu dönemde yaklaşık %21’lik büyüme gerçekleşmiştir. Bu dönemde, finans sektörünün ikinci büyük bileşeni olan TCMB aktiflerinde ise, “%16,7”lik bir büyüme ortaya çıkmıştır (BDDK,2011).

Banka dışı kesimin başlıca kuruluşları olan finansal kiralama, factoring ve tüketici finansman şirketlerinin sektör içindeki toplam payı ise, söz konusu dönemde (2010) yaklaşık %3 düzeyinde gerçekleşmiştir (BDDK,2011).

Şekil 5. Finansal Sektör Aktif Dağılımı

Kaynak: BDDK, TCMB

Aslında bu yapının kendi içindeki gelişmesine bakarsak, Türk finansal sisteminin yaklaşık %90’ nı (MB dahil) bankacılık sistemi temsil etmektedir. Bu bağlama ulus-

lar arası karşılaştırmalara göre finansal sektör oldukça küçük, küçük olan bu sistemin de varlıklarının çok büyük bir bölümü bankacılık sektörüne aittir.

6.2. Bankacılık Sektörü

Finansal aracılık fonksiyonunu yerine getiren kurumların bir türü olan bankaların, Türkiye’de finansal sistemin önemli bir unsuru olduğunu daha önceki açıklamalarımızda ifade etmiştik. Türkiye’deki bankacılık sektörünün durumunu, özellikle kriz sonrası etkileşimlerini de katarak aşağıdaki başlıklar altında ortaya koyabiliriz.

6.2.1. Banka, Şube ve Personel Sayılarının Gelişimi

Sektör içinde banka sayısı 1980 sonrasında her yıl artarak, 2000 yılına kadar 79 rakamına ulaşmıştır. Ancak 2000 yılından sonra gerek genel ekonomik yapıda yaşanan olumsuzluklar, gerekse sektördeki öznel gelişmelere bağlı olarak banka sayısı önemli ölçüde azalmıştır. Banka sayısında o dönemde başlayan gerilemeye bağlı olarak, 2010 yılı sonu itibariyle TBS (Türk Bankacılık Sektörü) deki banka sayısı 49 olarak belirlenmiştir.

Tablo 2. Banka Sayılarının Gelişimi (1980–2010)

	1980	1990	2000	2001	2002	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Mevduat Bankaları	40	56	61	46	40	34	33	33	32	32	32
<i>Kamu</i>	12	8	4	3	3	3	3	3	3	3	3
<i>Özel</i>	24	25	28	22	20	17	14	13	11	11	11
<i>Yabancı</i>	4	23	18	15	15	13	15	16	17	17	17
<i>TMSF</i>	-	-	11	6	2	1	1	1	1	1	1
Kalk. ve Yat. Bank.	3	10	18	15	14	13	13	13	13	13	13
Katılım Bankaları					5	4	4	4	4	4	4
Toplam	43	66	79	61	59	50	50	50	49	49	49

Kaynak: BDDK

Sektör içinde bankalar, mevduat kabul eden (ticaret bankaları), mevduat kabul etmeyen (kalkınma ve yatırım bankaları) ve katılım bankaları olmak üzere başlangıçta 3 gruba, ardından da sermaye kaynağına göre özel, kamu ve yabancı olmak üzere üç alt gruba ayrılmaktadır.

Yıllar itibariyle bakıldığında mevduat kabul eden bankalar(ticaret bankaları), sektör içinde en yüksek paya sahip olan gruptur. Ticaret bankaları olarak da isimlendirilen bu bankalar, mevduat toplayıp kredi verme gibi temel işlevleri yerine getiren kurumlardır. Bu bankaların 2010 itibariyle sayısı 32 dir. 2000 yılındaki 61 sayısı dikkate alındığında, 10 yıllık sürede mevduat bankalarının sayısı neredeyse yarı yarıya azalmıştır. Ayrıca sistem içinde mevduat bankacılığı dışında, katılım bankacılığı denilen, bir zamanlar ÖFK olarak da bilinen bankalar da bulunmaktadır. Bu gün (2010 yılı sonu) itibariyle bunların da sayısı 4 dür.

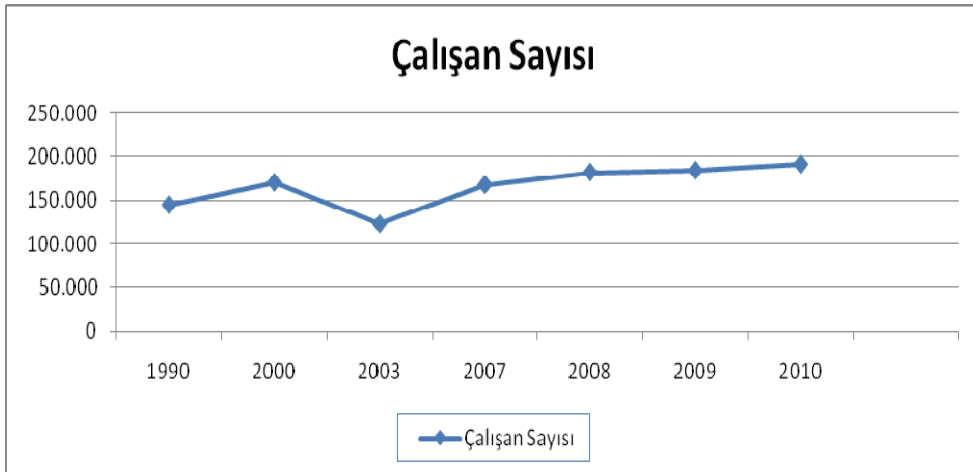
Bankacılık sektöründeki şube ve personel sayısındaki gelişmeler aşağıdaki tablo aracılığı ile ortaya konabilir. Sektörde 1990 sonrasında yaşanan teknolojik gelişmeler ve verimlilik artışlarına bağlı olarak azalan şube sayısı, 1995 yılından başlayarak tekrar artmaya başlamıştır. Arada yaşanan 2001 krizine bağlı ortaya çıkan azalışı dışarıda bırakırsak, şube ve personel sayısındaki istikrarlı artış devam etmektedir.

Tablo 3. Banka Şube ve Personel Sayıları (1990-2010)

	1990	2000	2003	2007	2008	2009	2010
Banka Sayısı	66	79	55	50	49	49	49
Şube Sayısı	6.244	7.837	6.078	7.856	9.304	9.581	10.666
Çalışan Sayısı	144.793	170.401	122.964	167.760	182.120	184.216	191.280

Kaynak: BDDK

2000–2003 döneminde şube sayısı 7.837 den 6.078’e gerilerken, personel sayısı yaklaşık %28’lik azalma ile 122.964’e gerilemiştir. Bu gelişmede; banka sisteminde uygulanmaya başlanan yeniden yapılandırma programıyla birlikte mali bünyesi zayıflayan bankaların TMSF’ye devredilmesi, kamu bankalarında yeniden yapılandırılma uygulaması, 2001 krizinin banka kaynaklarını küçültmesi yanında, bankaların maliyet tasarrufu sağlaması yönündeki çabaları etkili olmuştur.

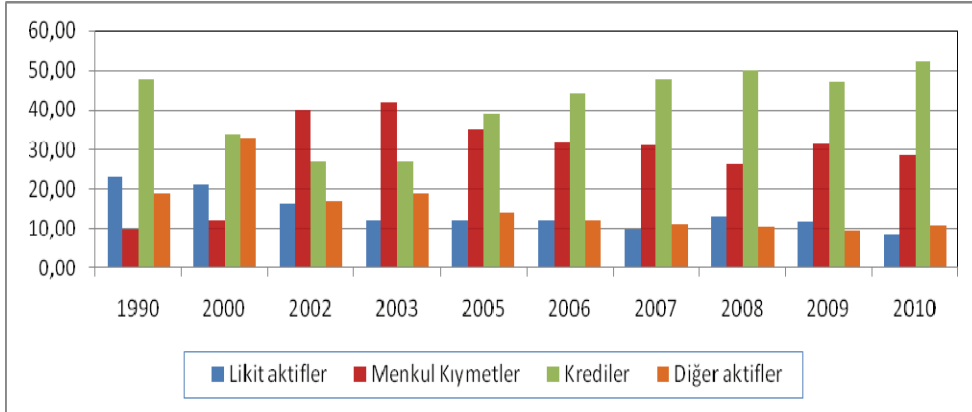
Kaynak: BDDK

Şekil 6. Finansal Sektör Aktif Dağılımı

2004 yılından itibaren ise gerek şube gerekse çalışan sayılarında bir artış yaşandığını görmekteyiz. Finansal piyasalardaki toparlanma ile sektörde çalışan sayısı 2008 yılının sonu ile Aralık 2010 dönemi arasında % 5 oranında artmıştır. Aralık 2010 itibarıyla bankacılık sektöründe 191.280 kişi çalışmaktadır. Şube sayısı ise 2008- 2010 arasında yaklaşık % 15 oranında artış göstermiştir. 2010 itibarıyla bankacılık sistemi şube sayısını 10.666'dır. Tablodan da görüleceği gibi, 2000 krizi sonrasında olumsuz gelişmeler 2008 global krizinde yaşanmamıştır. Global krizin bu anlamda bankacılık sektöründe olumsuz bir etkisinin olmadığını da söyleyebiliriz.

6.2.2. Aktiflerin Yapısı ve Gelişimi

Bankacılık sektörünün toplam aktifleri 2010 yılında %20,7 büyüyerek 1 trilyon TL'yi aşmıştır. Aktif büyümesinin %80'i son 1 yılda %33,9 büyüyen kredilerden kaynaklanmaktadır. Toplam aktifler içindeki en büyük kalem % 51,2 oranla kredilerdir. Bu oran 2009 yılındaki % 47,1 düzeyi ile karşılaştırıldığında yüksek olsa da, kriz öncesi döneme göre kredi riskinin halen yüksek bulunması nedeniyle, bankaların kredi verme konusunda hala temkinli davrandıkları söylenebilir (BDDK,2011). Bunun sonucu olarak devlet tahvillerine yönelik talep artmakta ve menkul değerler cüzdanı kaleminin aktifler içindeki payı nispi olarak yükselmektedir.

Kaynak: BDDK

Şekil 7. Bankacılık Sektörünün Aktif Dağılımı (%)

Türk bankacılık sektöründe 1990–2010 döneminde toplam aktiflerin dağılımında çarpıcı bir değişim gerçekleşmiştir. Tamamına yakını kamu kâğıtlarından oluşan menkul değerler cüzdanının, toplam aktifler içindeki payı bir dönem (1990–2003) %42'ye kadar çıkmış, daha sonraki yıllarda ise sürekli azalmış, 2008 itibarıyla %26,5 olarak gerçekleşmiştir. Yıllarca düştükten sonra 2007 yılında % 26,5 olan menkul değerler cüzdanının toplam aktifler içindeki payı, 2009 yılında % 31,5'a

kadar yükselmiş, Aralık 2010'da tekrar azalışa geçerek %28,6 olarak gerçekleşmiştir.

1990 yılında toplam aktifler içinde % 23 olan likit aktiflerin payı, 2007 yılına kadar bir azalış trendi içinde olmuş ve bu tarihte %10 olarak gerçekleşmiştir. 2008-2009 yıllarında, içinde bulunulan kriz ortamına bağlı olarak oranın bir miktar arttığını (yaklaşık %13), ancak izleyen dönem de azalarak 2010 itibariyle %8,5 e gerilediğini görmekteyiz.

Tablo 4. Bankacılık Sektörü Aktif Yapısı (%)

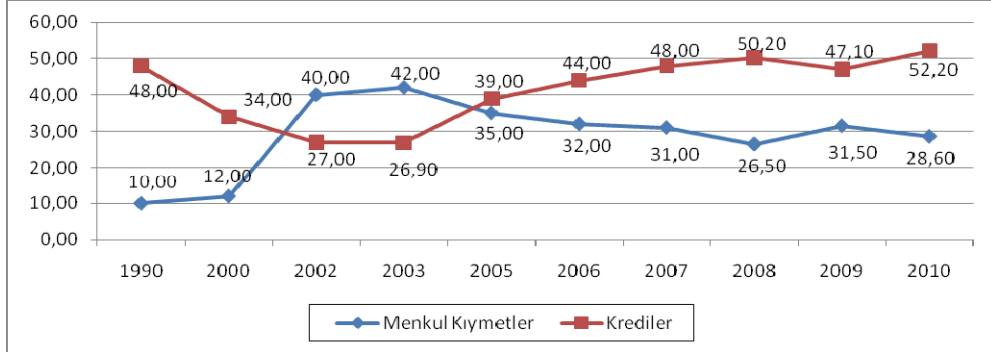
	1990	2000	2002	2003	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Likit Aktifler	23,00	21,00	16,00	12,00	12,00	12,00	10,00	12,90	11,70	8,50
Menkul Kıymetler	10,00	12,00	40,00	42,00	35,00	32,00	31,00	26,50	31,50	28,60
Krediler	48,00	34,00	27,00	26,90	39,00	44,00	48,00	50,20	47,10	52,20
Diğer Aktifler	19,00	33,00	17,00	19,00	14,00	12,00	11,00	10,40	9,70	10,70
TOPLAM	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00

Kaynak: BDDK

Kredilerin toplam aktifler içindeki payı 1990'daki % 48 düzeyinden ve 2003 yılı sonunda % 26,9'a kadar gerilemiş, bu tarihten sonra ise tedrici olarak yükselişe geçmiş ve 2008 yılında %50 düzeyine çıkmıştır. Küresel kriz sürecinde ülkemizde KOBİ kredileri başta olmak üzere kredi artış hızı yavaşlamış, bankaların kamu menkul kıymet yatırımları artmış, sorunlu kredi oranı yükselmiş ve yurt dışından sağlanan kaynaklar azalmıştır (TCMB,2010). 2009 yılında kredilerin toplam aktifler içindeki payı %47,1'e gerilemiştir. Krizden çıkış sürecinde ekonomideki toparlanma ve düşük düzeyde seyreden faiz oranlarına bağlı olarak, başta KOBİ kredileri olmak üzere tüm kredi türlerindeki artış hızlanmış, 2010 tarihi itibariyle kredilerin payı yıllar içindeki en yüksek düzeyi olan %52,2'e ulaşmıştır. Diğer yandan sorunlu kredi oranları da gerilemiştir. Aynı zamanda sektörün yurt dışından kaynak sağlama imkânları iyileşirken, kamu menkul kıymetlerine yapılan yatırımlar yavaşlamıştır (TCMB,2010).

Aktiflerde ortaya çıkan bu gelişme, sektörün finansal aracılık işlevi açısından önemli bir sonuç üretmektedir. Bu görünüm itibariyle Türk bankacılık sektörü, bir dönem kaynaklarını kredi olarak reel sektörün finansmanı yerine kamu iç borçlanma araçlarında değerlendirmiştir.

Şekil 7. Bankacılık Sektöründe Krediler ve Menkul Kıymet Yatırımlarının Gelişimi

Kaynak: BDDK

Sektörün aktif dağılımında, ağırlıklı 2 plasman grubu krediler ve menkul değerler cüzdanıdır. 2002-2010 yılları arasındaki dönemde yalnızca 2009 yılında, küresel finansal krizin sektöre olan yansımaları sebebiyle, menkul değerlere olan plasman artışının kredilere yapılan plasmandaki artışın üzerinde yer aldığı görülmektedir (BDDK,2011). 2002 yılı sonrası ekonomik göstergelerdeki olumlu görünüm ve sektördeki oyuncuların kredi pazarındaki rekabeti “kredi/menkul değerler” oranını 2008 yılı sonuna kadar artırmıştır. Bu oran, dünyada yaşanan global krizin Türkiye’ye olan etkilerinin hissedilmesiyle birlikte kredilerde yaşanan durgunluk ve bankaların artan menkul değer cüzdanları sonucunda 2008’deki 1,9 düzeyinden, 2009’da 1,5 düzeyine kadar gerilemiştir. 1990 yılı sonrası Menkul kıymetlerin (menkul değerler cüzdanı) aktif yapısı içindeki gelişimi yukarıdaki ifadenin doğruluğunu güçlendirmektedir (BDDK,2011).

6.2.3. Pasiflerin Yapısı ve Gelişimi

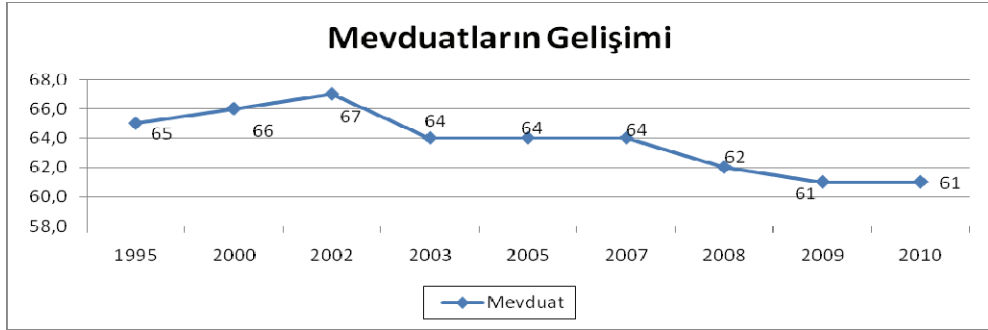
Bankacılık sektörü pasiflerinin dağılımını ve gelişimi ise, aşağıdaki tablo aracılığıyla incelenebilir.

Tablo 5. Bankacılık Sektörü Pasif Yapısı (%)

	1995	2000	2002	2003	2005	2007	2008	2009	2010
Mevduat	65	66	67	64	64	64	62	61	61
Mevduat dışı kay.	14	19	15	16	17	17	18	18	18
Diğer pasifler	12	8	6	6	6	6	8	6	7
Öz kaynaklar	9	7	12	14	14	13	12	13	14
TOPLAM	100	100	100	100	100	100	100	100	100

Kaynak: BDDK,2011

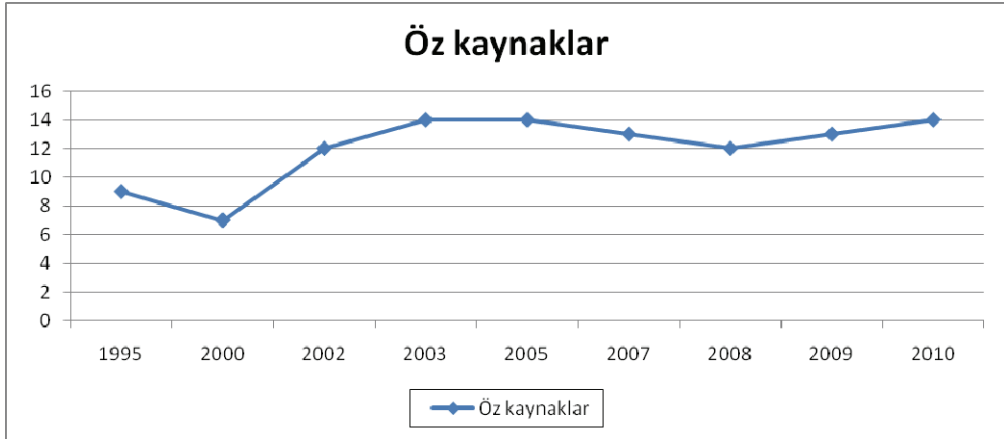
Toplam pasiflerin dağılımında, en büyük kalem olan mevduatın payı 1995 yılından 2002 yılına kadar sürekli bir artış göstermiştir (2002 yılı için mevduatın pasifler içindeki payı %67 dir). Bu tarihten sonra mevduatın payı azalmakta olduğunu görmekteyiz.

Kaynak: BDDK

Şekil 8. Mevduatların Gelişimi

Bununla birlikte mevduatlar hala pasifler içindeki en büyük kalemdir ve Aralık 2010 itibarıyla toplam pasiflerin % 61'ini oluşturmaktadır. Bankacılık sektörünün yabancı kaynakları içinde iki önemli kalem daha bulunmaktadır. Bunlar, yurt dışı bankalardan alınan krediler ve repo işlemleri için ayrılan fonlardır. 2008 krizi sonrası sendikasyon ve seküritizasyon kredilerine kolay erişilememesine bağlı olarak, yabancı bankalara olan borçlar azalmıştır. Bu iki kalemin toplamı (sendikasyon ve seküritizasyon kredileri) 2008 yılında 23,6 milyar TL iken, kriz sonrası dönemde (2009) da 18,2 milyar TL'ye düşmüştür. Ardından piyasalardaki olumlu gelişmelerden bağlı olarak, 2010 yılında hafifçe yükselerek 19,4 milyar TL'ye ulaşmıştır (BDDK,2011).

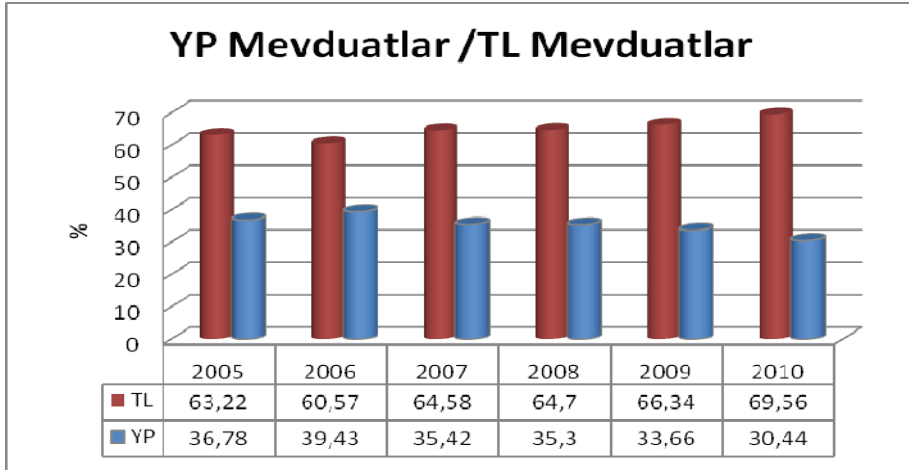

Kaynak: BDDK

Şekil 9. Özkaynaklar

2000 yılına kadar gerileyen öz kaynakların toplam pasifler içindeki oranı, 2001 krizinden sonra uygulanan banka sermayelerinin güçlendirilmesi programının etkisiyle yükselerek, 2004 yılı itibarıyla %15'e kadar yükselmiştir. 2008 yılında % 12 olan Özkaynakların oranı; kârların yükselmesi, ödenmiş sermayenin artması ve kâr paylarının daha az dağıtılmasına bağlı olarak, 2009 yılında % 13'e ve ardından 2010 yılı sonunda % 14'e yükselmiştir.

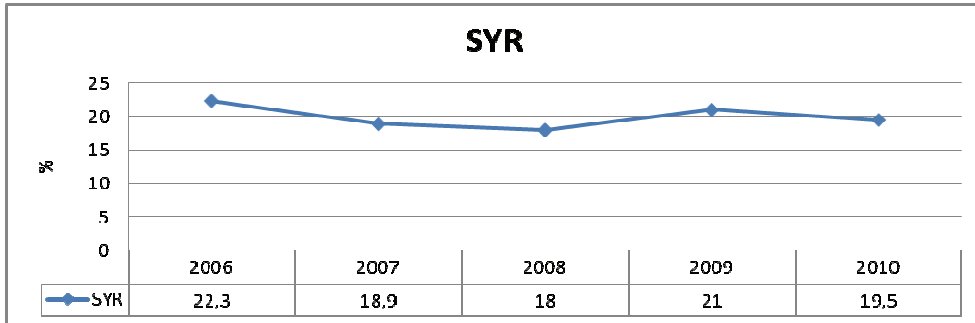
Toplam pasiflerin ağırlıklı kalemi olan mevduatlar 2009 yılıyla kıyaslandığında %19,9 büyümüş ve Aralık 2010 itibarıyla 617,1 milyar TL'ye ulaşmıştır. Mevduatların önemli bir bölümü, toplam mevduatların % 41,5'ini oluşturan, tasarruf mevduatlarıdır (BDDK,2011). Banka müşterileri arasında mevduatlarını enflasyona karşı bir önlem olarak döviz halinde tutmak isteyen mudiler de bulunmaktadır. Enflasyon oranlarının çok yüksek olduğu dönemlerde döviz mevduatlarının oranı TL mevduatlara kıyasla daha yüksek olmuştur. 1995–2009 döneminde toplam mevduat içinde, özellikle 2003 yılına kadar yabancı para mevduat daha baskın iken, 2003 tarihinden sonra bu oran tersine dönmüştür, toplam mevduatlar içinde Türk parası (TP) mevduatlar daha baskın hale gelmiştir. 2010 itibarıyla toplana mevduatların %70'i TP mevduatlardan oluşmaktadır(BDDK).

Kaynak: BDDK

Şekil 10. YP Mevduatlar/TL Mevduatlar

Günümüzde sektörün sermaye yeterlilik rasyoları (SYR) ,Avrupa ülkesindeki birçok bankanın ve Basel II normlarında önerilen % 8'lik minimum düzeyin çok üzerindedir. Bankacılık sektöründeki sermaye yeterliliğinin global kriz öncesi ve sonrası durumu farklılık göstermektedir. Aralık 2008 döneminde %18 olan oranın Aralık 2009 i %21 seviyesine kadar yükseldiği ardından hafif bir azalma ile 2010 yılında %19,5 düzeyinde gerçekleşmiştir (BDDK,2010).Kriz'e rağmen sektörün bu anlamda güçlü konumunu pekiştirdiği görülmektedir.

Kaynak: TBB, BDDK, TCMB

Şekil 11. Bankacılık Sektörü Yeterlilik Rasyoları

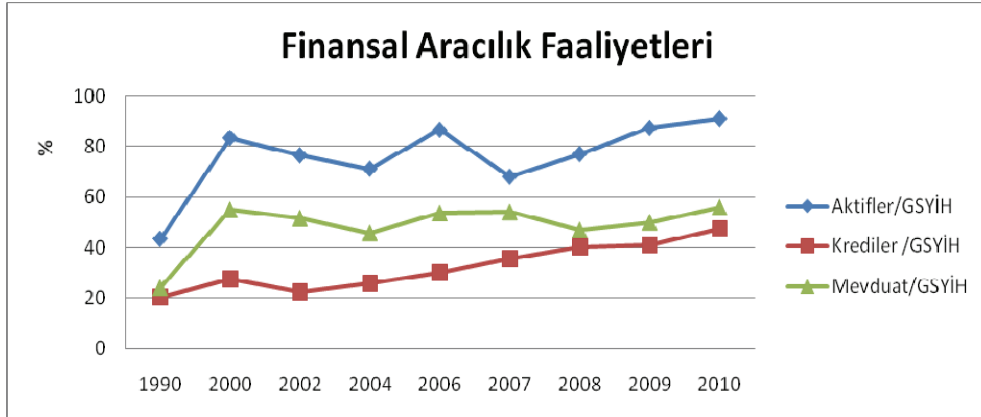
Sektörün sermaye yeterliliğinin son 1 yılda %2'den fazla artış göstermesin temel nedenleri olarak; menkul kıymetlerin aktif dağılım içerisindeki payının artması ve

menkul değerlere yapılan yatırımın ağırlığının risk ağırlıklı kalemler içerisinde sıfır olması, artan karlılığa bağlı olarak artan özkaynaklar, faiz oranlarının düşmesiyle birlikte satılmaya hazır menkul kıymet portföyünün menkul değerlerin değerlendirilme artışlarının negatiften pozitifte dönmesi ve bankaların 2009 yılı içerisinde ciddi bir kar dağıtımında bulunmaması gibi nedenler gösterilebilir.

6.2.4. Aracılık İşlemleri

Bankacılık sektörünün temel büyüklüklerinin milli gelire oranı şeklinde ifade edilen finansal derinleşme göstergelerinde görülen artış eğilimi bazı yıllar hariç devam etmektedir.

Toplam aktiflerin GSYİH'ya oranı 1990 yılındaki (%43,4) seviyesinden itibaren sürekli olarak artmıştır. Bankacılık hizmetlerinin etkinliğinin bir ölçütü olan sektörün "toplam aktiflerinin GSYİH'ya oranı (intermediation)", 2000 ve 2001 yıllarında yaşananlar krizler neticesinde bir süreliğine düşüş göstermiş, kriz sonrasında artmaya devam ederek %80'lere yükselmiştir. Ancak, 2007 yılı sonu itibariyle GSYİH'nın yeni yöntemle hesaplanmaya başlaması ve bu durumun GSYİH'yı ciddi oranda arttırması nedenleriyle oran, %68 düzeyine gerilemiştir. 2008 sonrası perakende ve KOBİ sektörlerinin etkinliklerini arttırması, uluslararası piyasalardan fon sağlama olanaklarının küresel kriz sonrası yeniden artmasıyla, "aktiflerin GSYİH oranı" tekrar artmıştır. 2010 yılı itibarıyla toplam "aktifler/GSYİH oranı" %91,1 düzeyindedir.

Kaynak: TBB, BDDK, TCMB

Şekil 12. Finansal Aracılık Faaliyetleri

Bankacılık sektöründe bir diğer derinlik bir göstergesi olan, dağıtılan "kredilerin GSYİH'ya oranı (creditpenetration)" incelendiğinde; oran 1990 yılındaki % 20,4

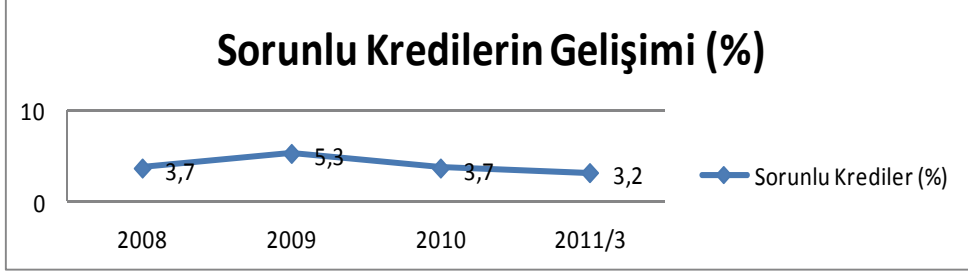
düzeyinden 2000 Yılında % 27,5'e yükselmiştir. Ardından yaşanan 2000-2001 krizi sürecinde düşüş yaşayan oranın (%17,6); kurumların finansal aracılık fonksiyonlarını daha iyi yerine getirmeleri, başka bir ifade ile "gerçek bankacılık" görevlerini daha etkin bir şekilde yerine getirmeleri, sonucunda istikrarlı biçimde artarak 2007 yılı itibarıyla yaklaşık %41'e ulaşmıştır. Bu tarihten itibaren "kredilerin GSYİH içindeki oranında" sürekli ve istikrarlı bir yükselişin olduğunu görmekteyiz. 2010 yılı itibarıyla bu oran % 47,4 olarak gerçekleşmiştir.

"Mevduat/GSYİH oranında (deposit penetration)", 2000-2001 krizinden sonra enflasyonun nispi olarak düşük seyretmesi ve kişi başına düşen GSYİH'nın artma eğilimine girmesi nedeniyle, düzenli ve olumlu bir artış görülebilmektedir. 2007 yılı itibarıyla bu oran yüzde 54 düzeyinde gerçekleşmiştir. Ardından yaşanan gelişmeler sonucu kredilerin GSYİH içindeki payı da 2008 de 7 puanlık bir azalış yaşanmış ve % 47 olarak gerçekleşmişti. İzleyen dönemde ortaya çıkan gelişmeler "mevduatlar/GSYİH oranının" tekrar artmasına neden olmuş 2010 Aralık itibarıyla oran yaklaşık %56'ya ulaşmıştır.

Bankacılık sisteminin temel görevlerinden olan toplanan tasarrufların reel sektöre plasmanı, "mevduatların krediler dönüşümü (kredilerin/mevduatlar)", 2000-2001 krizi sonrasında %30'lar düzeyine ulaşmıştır. İzleyen süreçte 2008 yılı son çeyreğine kadar sektörün "kredi/mevduat oranı" kademeli bir artışa bağlı olarak %89 düzeyine ulaşmıştır. Ülkemizde küresel ekonomik krizin etkilerinin hissedilmeye başlanmasıyla birlikte bankaların kredilendirmede daha ihtiyatlı davranmaları, Aralık 2009 itibarıyla bu oranı %81'e kadar geriletmiştir (BDDK,2010). Bu gerilemenin nedenlerine baktığımızda bunların, mevduat ve toplanan fonlardaki artışın kredi artışından daha yüksek olması ve mevduat bankalarının söz konusu dönemde menkul değer yatırımlarındaki artışlar olduğu görülmektedir.

6.2.5. Sorunlu Krediler

Bankacılık sektöründeki sorunlu krediler, global krizin reel sektöre olan etkisinin hissedilmesiyle, Aralık 2008'deki %3,7 düzeyinden Aralık 2009 itibarıyla %5,3'e düzeyine kadar yükselmiş izleyen dönem de ise tekrar eski düzeyine gelmiştir. Aynı zamanda sektörde en yüksek kredi takip oranının %7,6 ile KOBİ kredilerinde olduğu görülmektedir (BDDK,2010). Bu durum krizin reel sektör üzerindeki baskısını göstermesi açısından oldukça önemlidir.

Kaynak: TBB, BDDK, TCMB

Şekil 13. Sorunlu Kredilerin Gelişimi

Küresel ekonomik kriz nedeniyle bankacılık sektörü kredi kalitesinde görülen aşağı yönlü hareketin, 2010 yılı sonu itibarıyla sona erdiği gözlenmektedir. Takipteki alacak tutarı 2010 yılında aşağı yönlü bir eğilim içine girmiştir. 2010 yılı sonunda, brüt takipteki alacak tutarının 2009 yılına göre %8,8 oranında azalmıştır. Söz konusu azalışa kredilerde gözlenen büyümenin de eklenmesi, takibe dönüşüm oranının 2010 yılı sonu itibarıyla %3,7'ye gerilemesine yol açmıştır. Kredi kalitesinde gözlenen iyileşme, kredi türleri itibarıyla da kendini göstermektedir. 2010 yılı itibarıyla KOBİ kredileri, bireysel krediler ve ticari kredilerin tahsili gecikmiş alacak değerlerinde sırasıyla %4,3, %7,2 ve %5,1 oranlarında düşüş gerçekleşmiştir. Söz konusu kredilerin 2010 yılı sonu itibarıyla gerçekleşen takibe dönüşüm oranları, 2009 yılı başından itibaren gözlenen en düşük değerlerdir.

6.2.6. Karlılık

Kriz sürecinde gelişmiş ülkelerdeki birçok banka Aralık 2009 itibarıyla toplamda 1,7 trilyon \$ gibi önemli boyutta bir zarara uğramışlardır (Economist Intelligence Unit, Mart 2010). Aynı zamanda IMF dünya genelindeki banka kayıplarının 2010 yılı için 2,3 trilyon \$'na ulaştığını ifade etmektedir (IMF,2010).

Küresel ekonomik krizin etkisinin ülkemizde hissedilmeye başladığı 2008 yılı sonrası, tek haneli enflasyona geçiş ve faiz oranlarının azalması özellikle net faiz marjları ve menkul kıymet faiz gelirlerinin artmasıyla, bankalar birbiri ardına rekor kar rakamları açıklamıştır. Bankacılık sektörünün dönem net kârı, 2010 yılı sonunda bir önceki yıl sonuna göre %9,7 oranında artarak 22,1 milyar TL düzeyine ulaşmıştır. 2009 yılında bir önceki döneme göre %50,9 olarak gerçekleşen net kâr artış oranının, 2010 yıl sonu itibarıyla %9,7 düzeyinde gerçekleşmesi, bankacılık sektörü net kâr artış oranının azalma eğilimi gösterdiğine işaret etmektedir.

Sektörün net faiz gelirleri, 2009 yıl sonuna göre 3,1 milyar TL azalmıştır. Faiz dışı gelirler ve faiz dışı giderler paralel bir değişim arz etmekte olup, kârlılığa negatif yönde bir etki yaratmamaktadır. Söz konusu dönemde kârlılık artışının altında

yatan temel faktör kredi kalitesindeki yükselişe paralel olarak, özel karşılıklarda meydana gelen 4,7 milyar TL tutarındaki azalmadır.

Gelir kalemlerinin, toplam gelir içindeki dağılımı incelendiğinde, 2010 yıl sonu itibarıyla, toplam gelirlerin %46,8'inin kredilerden alınan faizlerden oluştuğu görülmektedir. Kredilerden alınan ücret ve komisyonlar ile bankacılık hizmet gelirleri, toplam gelirlerin %14,1'ini oluşturmaktadır. Söz konusu dönemde, toplam giderlerin %42,7'si mevduata ödenen faizlerden oluşmaktadır.

7. Sonuç

Dünya da, ABD mortgage piyasalarında 2006 yılında başlayan ve adına önceleri dalgalanma denilen, 2007 sonu ve 2008 başından itibaren, önce kredi krizine ve ardından likidite krizine dönüşen global kriz, global finansal sistemi etkisi altına almıştır. Özellikle 2009 yılının başından itibaren global krizin olumsuz etkileri başta gelişmekte olan ülkeler olmak üzere, tüm dünyada hissedilmeye başlanmıştır. Bu süreçte alınan bütün önlemlere rağmen 2009 ve 2010 yıllarında küresel bazda bir iyileşmenin gerçekleşebilmesi sağlanamamıştır. Ekonomik faaliyetin küresel bazda hızlı bir şekilde yavaşlaması, büyüme oranları da belirgin olarak geriletmiştir. Ekonomik faaliyetlerdeki yavaşlama ve ortaya çıkan hızlı işsizlik artışı, finansal sistemler üzerinde oldukça ciddi baskılar yaratmıştır.

Türkiye' de, finansal sektörün temelini bankacılık oluşturmaktadır. Bunun da nedeni; finansal kaynakların çok büyük bir bölümünün bankalar tarafından toplanması ve onlar tarafından kullanılmasıdır. Gelişmiş ülkelerdeki birçok büyük ve küçük bankanın milyarlarca dolar zararlar ve iflaslarla ekilenliği 2008 krizinden, Türk bankacılığı etkilenmemiştir. 2000-2001 krizinde çok büyük olumsuzluklar yaşayan ve buna bağlı olarak da yapısal reformlarını tamamlayan Türkiye bankacılık sektörü, güçlü altyapısı ile küresel ekonomik krize karşı sağlam kalarak özgüvenini tazelemiştir.

Global krizin temelini oluşturan "subprime" mortgage olarak da adlandırılan kredi türev ürünlerine yatırım yapılmaması, ayrıca güçlü aktif kalitesi, likidite yapısı, sermaye yeterliliği, risk yönetimi ve iç kontrol sistemlerine sahip olmaları, Türk bankacılık sisteminde krizden etkilenmeyi önlemiştir.

Kaynakça

- Afşar M., (2004), Finansal Küreselleşme ve Türk Bankacılık Krizleri Üzerine Etkisi, T.C. Anadolu Üniv yayınları, No:1558, Eskişehir.
- Alantar D., (2008), "Küresel Finansal Kriz: Nedenleri ve Sonuçları Üzerine Bir Değerlendirme", Maliye ve Finans Yazıları, S:81,2008. <http://www.finanskulup.org.tr/maliye-finans/maliyefinans.html>.
- Alp A. ve Yılmaz U., (2004). Gayrimenkul Finansmanı ve Değerlemesi, İMKB Yayınları, İstanbul.
- Alptekin E., (2009), "Menkul Kıymetleştirme ve Küresel Finans Krizindeki Rolü", İzmir Ticaret Odası, Ar&Ge Bülten, Nisan.
- Apak S. ve Ayhan A., (2010), Küresel Krizler, Avcıol Basın Yayın, İstanbul.
- Aydoğanoglu E., (1999), Kapitalizm ve Kriz, Kültür Sanat Sen Yayınları, Ankara.
- Bajari P., Chenghuan S. ve Minjung P. (2008), "An Empirical Model of Subprime Mortgage Default From 2000 to 2007", NBER Working Paper 14625, December: <http://www.nber.org>.
- Bauman Z., (1998), Küreselleşme, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- BDDK (2010), Finansal Piyasalar.
- BDDK (2011), Türk Bankacılık sektörünün Genel Görünümü, Şubat.
- Brownell C., (2008), Subprime Meltdown: From U.S. Liquidity Crisis to Global Recession.
- Coşkun Y. S. ve Balatan Z., "Küresel Mali Krizin Bankacılık Sektörüne Etkileri", http://www.tcmb.gov.tr/yeni/iletisimgm/sevil_coskunzeynepbalatan.pdf, (Erişim: 16.03.2011).
- Demir F. ve Diğerleri (2008), ABD Mortgage Krizi, BDDK yayını, Çalışma Tebliği, 3, Ağustos.
- Dura C., "Ekonomik Kriz Nedir, Özellikleri Nelerdir, Nasıl Gelişir?" <http://www.21ypte.org/tr/yazi.aspx?ID=2392&kat=15>, (Erişim: 10.05.2011).
- Eğilmez M. (2009), Küresel Finans Krizi, Remzi Kitapevi, İstanbul.
- Ersoy H., (2007), Finansal Krizlerin Çözümleme Süreçleri ve Yöntemleri (Türkiye-Kore-Meksika Deneyimlerinin Karşılaştırmalı Analizi), Marmara Üniversitesi Bankacılık ve Sigortacılık Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul.
- IMF (2009), Küresel Finansal İstikrar Raporu, Ekim 2009 / Nisan 2010.

- Kara Y., (2006), "Mortgage ve Kira Toplumu", Spk'da Geçen Ay Dergisi, Nisan.
- Korkmaz İ. ve Tan A., (2011), "Küresel Kriz, Türkiye'ye Etkileri Ve Çözüm Önerileri", Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 1(2), 111-135.
- Laeven L., Igan D., Giovanni D., (2008), "Credit Booms and Lending Standards: Evidence from the Subprime Mortgage Market," IMF Working Papers 08/106, International Monetary Fund, <http://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2008/wp08106.pdf>, (Erişim: 10.02.2011).
- Mishkin F. S (1999), "Lessons From the Asian Crisis", NBER Working Papers No: 7102, April.
- İzettin Ö., (2009), "Küresel Kriz ve Türkiye Ekonomisi", Muhasebe ve Finansman Dergisi, (42), 12-25.
- Öztürk S. ve Gövdere B., (2010), "Küresel Finansal Kriz ve Türkiye Ekonomisine Etkileri", Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 15(1), 377-397.
- Reinhart C. ve Kenneth S. R. (2008), "Is The 2007 U.S. Sub-Prime Financial Crisis so Different? An International Historical Comparasion", NBER Working Paper, 13761, 2008; <http://www.nber.org/papers/w13761>, (Erişim: 16.02.2011).
- Taylor John B (2009), "The Financial Crisis and The Policy Responses: An Empirical Analysis of What Went Wrong", NBER Working Paper 14631, January; <http://www.nber.org>
- TCMB (2010), Finansal İstikrar Raporu.
- Uğur Ö., (2010), "Ekonomik Krizler Ekseninde İktisadi Düşünce Savrulmaları: 1929-2008 Krizlerinden Çıkan Dersler" Yan Sanayi ve Tedarikçi Gazetesi, Ağustos; <http://www.subconturkey.com/2010/Agustos/koseyazisi-Ekonomik-Krizler-Ekseninde-Iktisadi-Dusunce-Savrulmalari-1929-2008-Krizlerinden-Cikan-Dersler.html>, (Erişim: 20.05.2011).
- Yücel F. ve Kalyoncu H., (2011), "Finansal Krizlerin Öncü Göstergeleri ve Ülke Ekonomilerini Etkileme Kanalları: Türkiye Örneği", Maliye Dergisi, 159, 54-69.